

Summary

The article illuminates the financial aspect of Directory UNR and its government politics during the so-called "Kyiv period" of restored UNR, which lasted since the crush of hetman P.Skoropadsky's regime (December 14, 1918) till the evacuation of Ukrainian government from Kyiv before the city was captured by Bolsheviks (February 5, 1919).

Я. В. Попенко

ДІЯЛЬНІСТЬ ДИПЛОМАТИЧНОЇ МІСІЇ УНР НА ПАРИЗЬКІЙ МИРНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ (ЛИПЕНЬ–ГРУДЕНЬ 1919 Р.)

Українським визвольним змаганням 1917-1921 рр. присвячена значна кількість праць вітчизняної історіографії. Згідно підрахунків А. Панчука, загальне число монографій, статей, наукових брошур та інших публікацій за більш ніж вісімдесят років становить понад три тисячі [1, с.2]. Захищено більше двадцяти дисертаційних робіт [2, с.22]. За визначенням сучасних українських істориків: "У всій багатовіковій історії українського народу є, мабуть, лише дві події, які за масштабністю і суспільною роллю можна поставити в один ряд з революційною епохою 1917-1920 рр. Це національна революція середини XVII століття і завоювання Україною незалежності на початку 90-х років XX століття" [3, с.7].

Дослідження зовнішньополітичної діяльності уряду української Директорії почалося ще під час національно-визвольних змагань і значно активізувалося після їх поразки. Головним чином це було викликано бажанням поділитися досвідом, який здобули дипломати УНР на міжнародній арені та проаналізувати помилки, що були допущені українським урядом у зовнішньополітичній діяльності.

У цьому контексті значний науковий інтерес викликають роботи учасників визвольних змагань, які здебільшого мають мемуарний характер, оскільки багато з них безпосередньо були причетні до формування та втілення в життя української зовнішньої політики загалом та дипломатичної служби зокрема. Більшість робіт були написані протягом 20-40-х років, "по гарячих слідах" і змогли передати атмосферу основних подій національно-визвольних змагань. Водночас їх автори часто приділяли значно більшу увагу звинуваченню своїх політичних опонентів, ніж фактичному висвітленню історичного процесу. Від самого початку дослідження проблеми формувалися різні оцінки і характеристики перебігу та наслідків міжнародної діяльності уряду Директорії, які мали досить часто полярний характер.

Так, праця В. Винниченка [4] є свідченням глибоких протиріч, що існували в керівництві Директорії стосовно пріоритетів зовнішньої політики України. Хоча, незважаючи на суб'єктивність позиції автора, він детально подав сам процес формування дипломатичних інституцій, представив аналіз кадрово-професійного складу закордонних представництв. При цьому В. Винниченко не зміг стриматися від упередженої, відверто негативної критики української дипломатії, її визначення автором як "хуторянсько-отаманська дипломатія", звинувачення дипломатів – "мужикуваті, незграбні, часом малоосвічені люди, вони тинялись по ресторанах, отелях, шинках, притонах" [4, с.414,421-422] характеризують не стільки зовнішньополітичну службу УНР доби Директорії, скільки саму політичну постать В. Винниченка. Фактично автор всю відповідальність за поразку зовнішньополітичної стратегії УНР повністю перекинув на інших лідерів українського уряду. В. Винниченко опустив свою особисту роль і, власне, відповідальність за перебіг тогочасних подій. Перед початком Другої світової війни у Львові видавництвом "Червона калина" був випущений тематичний збірник "Україна на дипломатичному фронті". Більшість з публікацій була присвячена саме дипломатичним зв'язкам України доби національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. Автори намагалися об'єктивно представити не лише зовнішньополітичну стратегію України, а й основні проблеми, які постали перед українською дипломатією у різних країнах та міжнародних конференціях. Однак, використовуючи ці роботи при характеристиці зовнішньополітичної діяльності УНР доби Директорії, сучасний дослідник має чітко дотримуватися принципу об'єктивності подання матеріалу, оскільки вищезгадані роботи досить часто перенасичені суб'єктивними оцінками та звинуваченнями як керівництва УНР, так і урядів держав Антанти. Зокрема, М. Рудницький, описуючи діяльність української делегації на Паризькій мирній конференції, зазначав: "Ми приїхали в Париж як новачки, не знаючи терену праці, позбавлені всяких зв'язків, віруючи, що самої „чистоти" справедливої праці вистачає" [5, с.120-121]. Поза увагою автора залишилося те, що мирна конференція фактично вирішувала подальшу долю повоєнної Європи, а для того щоб довести право України посісти у ній гідне місце вимагалось єдине: представити питання

суверенності УНР як загальноєвропейську проблему. Здійснити це українській делегації, на жаль, не вдалося.

Перше десятиліття після поразки національно-визвольних змагань характеризується значним інтересом вітчизняних науковців до подій 1917-1921 рр., хоча й детермінованим ідеологічними чинниками. У ці роки продовжувалася публікація документів, які висвітлюють зовнішньополітичну діяльність УНР доби Директорії. Зокрема у журналі “Літопис революції” [6] були оприлюднені деякі документи стосовно закордонної діяльності уряду Директорії. Разом з тим слід зазначити, що відбір документів для публікації здійснювався в руслі тогочасних ідеологічних настанов і мав на меті проілюструвати “контрреволюційну”, “буржуазно-націоналістичну” та “антинародну” сутність зовнішньої політики УНР. Це можна пояснити лише одним фактором – комуністична ідеологія намагалася повністю витіснити сам факт існування уряду Директорії. І все ж у працях багатьох радянських авторів міститься значний фактичний матеріал, який необхідно використовувати в сучасних дослідженнях. Зокрема, в роботах А. Скаби [7] та Б. Штейна [8] значну увагу приділено роботі Паризької мирної конференції та участі в ній представництва УНР. Автори наводять чимало матеріалів, які значною мірою допомагають зрозуміти політику країн Антанти стосовно проблеми визнання суверенності УНР у січні 1919 – січні 1920 рр.

На окрему увагу заслуговують дослідження, що побачили світ за кордоном, зокрема 7-томна робота М. Стахіва [9]. У якій автор приділяє увагу дипломатичним зв'язкам УНР з країнами Антанти, зокрема на Паризькій мирній конференції. Однак, виклад матеріалу автор довів лише до осені 1919 р., тим самим подальший перебіг дипломатичних відносин УНР залишився поза увагою дослідника. Т. Гунчак у своїх роботах наводить значний архівний матеріал, присвячений діяльності закордонних репрезентацій Директорії, зокрема, у Франції, представлені документи, які частково розкривають роботу українського МЗС [10]. Загалом же, завдяки саме роботам дослідників української діаспори створений, концептуально важливий доробок з історії зовнішньополітичної діяльності УНР доби уряду Директорії.

До цієї групи варто також включити й інші роботи зарубіжних авторів, які хоча і не розглядають окремо зовнішньополітичні відносини УНР, однак дають змогу проаналізувати міжнародну політичну ситуацію повоєнної Європи, в якій діяла новостворена українська влада. Серед них слід особливо відзначити роботи Д. Ллойд-Джорджа [11], в яких автор розкриває процес прийняття рішень Паризької мирної конференції. Хоча автор і досить поверхово розглядає проблему міжнародного правового статусу Східної Галичини, але при цьому досить об'єктивно оцінює безпідставність польських претензій на цю українську територію. Не лише англійці не поділяли беззастережної підтримки Польщі Францією. Таку позицію підтримував і італійський прем'єр-міністр Ф. Нітті [12]. Цікавий фактичний матеріал також висвітлений у роботах Е. Карра [13], Г. Нікольсона [14], Д. Прицкера [15]. Необхідно констатувати, що в більшості цих досліджень міждержавні дипломатичні відносини УНР та країн Антанти не знайшли свого об'єктивного відображення. Українські визвольні змагання висвітлені в них виключно як складова внутрішньополітичної кризи в Росії або як проблема Польщі.

З виходом суверенної України на міжнародну арену значно посилюється інтерес вітчизняних науковців до досвіду української дипломатичної історії періоду національно-визвольних змагань. Не в останню чергу він зріс завдяки встановленню дипломатичних відносин України з усіма європейськими державами. Це стало своєрідним імпульсом для новітньої розробки історії українських зовнішньополітичних взаємин. Слід зазначити, що проблема міжнародних відносин України даного періоду одна з найскладніших для наукового дослідження, оскільки вона торкається цілого комплексу питань, пов'язаних як з вітчизняною, так і світовою історією. Головною особливістю всього комплексу робіт, які висвітлюють дипломатію української Директорії, є те, що вони висувають нові концептуальні підходи в оцінці її зовнішньої політики. Це стало можливим значною мірою завдяки доступу до документів та матеріалів колишніх спеціальних фондів.

В центрі уваги дослідників проблеми залишається діяльність окремих дипломатичних репрезентацій УНР за кордоном, головні напрямки їх роботи, мета, кадровий склад, організація та структура, здобутки і прорахунки. Так, дипломатична робота у Франції та участь делегацій УНР та ЗУНР на Паризькій мирній конференції представлена в статтях вітчизняних істориків В. Ададунова [16], В. Бондарчука та В. Чорнія [17], Д. Веденеєва [18], І. Гловацького [19], Н. Городні [20], О. Мироненка [21], Г. Цвенгроша [22] та інших. Автори розглянули організацію української делегації в Парижі (пізніше дипломатичного представництва УНР у Франції), кадровий склад, головні завдання, хід політичних переговорів делегатів УНР з лідерами Франції та іншими країнами Антанти. Розкривається політична атмосфера Паризької конференції, її вплив на прийняття доленосних для всієї Європи рішень. Аналізуються причини, через які уряд української Директорії не був офіційно визнаний конференцією й Францією.

Таким чином, варто відзначити, що діяльність делегації УНР на Паризькій мирній конференції знайшла певне висвітлення у роботах як вітчизняних, так і закордонних істориків. Попри це, доволі складним і суперечливим є період з липня по грудень 1919 р., оскільки він, на думку автора, став фактично вирішальним для долі УНР на міжнародній політичній арені.

Враховуючи допущені помилки, 16 липня 1919 р. Рада Народних Міністрів УНР вирішила переформувати склад української делегації у Парижі. Головою було затверджено М. Тишкевича. Того ж дня міністр закордонних справ УНР В. Темницький надіслав МЗС Франції та президенту мирової конференції листа про призначення нового керівника делегації [23, арк.214]. Тимчасово, за відсутності М. Тишкевича її діяльністю продовжував керувати Г. Сидоренко.

Поки йшло реформування представництва УНР на конференції, українське питання ще більш ускладнилося. Не останню роль у цьому відіграла інформаційна антиукраїнська пропаганда ворожих до України політичних груп у Парижі. 16 серпня М. Лозинський писав: “Російські круги в Парижі при кожній нагоді інформують французів, що самостійницьке становище не має за собою односторонності українських діячів” [24, арк.8зв.]. 15 вересня відбулося засідання Найвищої Ради конференції, на якому було прийнято спільне рішення про невтручання у внутрішні справи Росії [25, с.34]. До внутрішніх проблем Росії відносилися і українські визвольні змагання.

Навіть ця обставина не змусила українську делегацію мобілізувати всі зусилля для досягнення головного – визнання суверенності УНР лідерами конференції. Взагалі вересень 1919 р. ознаменувався внутрішньополітичною кризою в середовищі делегації УНР у Парижі. Майже кожен звіт до українського МЗС починався з критики делегації та необхідності термінової зміни її стратегії. Зокрема, 25 вересня зазначалося: “Місія майже нічого не зробила щоби ознайомити Союзні Держави з тим, що на Україні існує уряд цілком сформований, в склад якого входять видатні особи, яким би Антанта могла цілком довірити” [26, арк.13]. Не виправдала також сподівання і інформаційна діяльність на конференції, яка проводилася “без плану, без методи і без жодного порозуміння з прихильниками України”. Серед цих зауважень особливе місце відводилося голові делегації. “П. Сидоренко не має жодної дипломатичної підготовки і не знає звичаїв, характеру і умов життя на заході. Він віддалив від себе за час свого перебування в Парижі всіх прихильників України, не зумівши собі придбати нових приятелів”, – зазначалося у звітах [26, арк.11зв.]. Всі зауваження та критику, яка йшла до відома МЗС УНР, можна б було “списати” на партійну ворожнечу в середовищі української делегації або віднести у площину особистої неприязні окремих її членів. Однак була дуже суттєва обставина, яка не дозволила цього зробити. Більше того, вимагала від державного центру УНР рішучих дій для вирішення питання.

Французькі політики, які підтримували ідею незалежності України, також відзначали невдалий склад української репрезентації. Зокрема, Ш. Дюбрей у вересні 1919 р. написав: “В склад її входить багато членів некомпетентних... Немає єдності в напрямку, ні дисципліни. Кожен член місії бажає удавати великого дипломата і провадити свою персональну політику” [27, с.35]. Депутат Ф. Буйон писав особисто голові Директорії С. Петлюрі, що прибічники суверенності УНР “хочуть говорити з одним представником, а не з кількома” [28, с.215]. До речі, українські дипломати своєю внутрішньою ворожнечею та відсутністю політичної єдності давали антиукраїнським силам у Парижі вагомий аргумент для критики Директорії УНР. Так, на прикладі української делегації польські та російські кола доводили лідерам держав Антанти, що УНР не була організованою силою – тому не можна було спиратися на неї, як на сформований державний організм. За їх твердженням “Україна є нова Мексика, захоплена анархією”. Зазначимо, що внутрішня криза в українській делегації поглиблювалася і через відсутність чітких вказівок власне самого уряду Директорії. “Ваше Правительство, робило своїми різними виступами враження, що Український уряд сам не знає, чого бажає”, – зазначалося у зверненні до української делегації [29, арк.5зв.]. Деякі сучасні українські дослідники відстоюють твердження, що “діяльність української дипломатії за роки існування УНР характеризувалася політичними колами Західної Європи як виважена стратегія утвердження української державності” [30, с.79-80]. З цим твердженням досить важко погодитися, оскільки “виважена дипломатична стратегія” 1919 р. не принесла головного – офіційного визнання суверенності УНР. Тому з огляду на історичні наслідки українських визвольних змагань це твердження виглядає непереконливо.

Наприкінці вересня 1919 р. М. Тишкевич очолив українську делегацію на конференції у Парижі. З приводу призначення М. Тишкевича у звіті до МЗС УНР зазначалося: “Номінація графа Тишкевича – це один із найщасливіших номінаційних актів Директорії” [29, арк.7зв.]. Хоча були і протилежні думки щодо такого призначення. Так, французький журналіст Ж. Пеліс'є 1 вересня у листі до С. Петлюри зазначив, що М. Тишкевич не відповідав посаді, на яку його було призначено українським урядом. Незабаром після призначення М. Тишкевич дав інтерв'ю місцевій французькій пресі, в якому представив мету та завдання делегації УНР на Паризькій

конференції. Виступ нового керівника був досить позитивно сприйнятий французькими засобами масової інформації. Загалом же інтерв'ю М. Тишкевича було надруковане в тридцяти європейських виданнях, зокрема в "Le Temps", "Figaro", "Le Petit Parisien", "Gasette de Lausanne", "L'home Libre", "Democratie Nouvelle", "Le Peys", "La Construction", "La Petite Republique", "Journal d'Orient", "L'Europe Nouvelle", "Paris Midi", "La Croix", "Le Libre Parole", "Le Gaulois" [31, арк.2]. Під час зустрічі з кореспондентами газети "Le Petit Parisien" М. Тишкевич заявив, що уряд Директорії УНР готовий був визнати 30% російського боргу Франції. До речі, французькі інвестиції в економіку колишньої Російської імперії були розташовані переважно в Україні. За даними англійського посла у Франції Л. Берті, вони склали 800 млн. франків [32, с.170]. Загальний же борг царської Росії Франції становив 14 712 998 649 золотих франків [33, с.19]. Також український дипломат зазначив, що головним завданням уряду Директорії було здобуття незалежності України та боротьба з більшовизмом.

З перших днів свого перебування у Парижі М. Тишкевич розпочав активну дипломатичну роботу. 30 вересня С. Петлюра писав М. Тишкевичу: "Жодних комбінацій на ґрунті відновлення "Єдиної невідомої Росії" не повинно бути. Треба зацікавити французькі промислові кола Україною" [34, арк.2]. Зваживши на позицію Головного Отамана, український дипломат вже 2 та 6 жовтня надіслав до відома Президента конференції меморандуми. У цих документах М. Тишкевич представив вичерпну інформацію про українські визвольні змагання, їх мету та завдання, склад Директорії та українського уряду. Був висловлений протест стосовно дій армії генерала А. Денікіна в Україні [35, арк.1-9]. Крім офіційних листів до відома членів конференції, М. Тишкевич проводив активні приватні зустрічі з європейськими політиками. Незабаром після прибуття до Парижа М. Тишкевич розмовляв з французьким маршалом Ф. Фошем. Після аудієнції останній висловився позитивно щодо УНР. "Треба щоб самостійність України була визнана", – заявив французький військовий [31, арк.3].

З призначенням нового голови активізувалася і інформаційна діяльність представництва. Так, перед відділом преси було поставлено завдання ознайомлення політичних, урядових та громадських кіл Франції з українською визвольною боротьбою. По-перше, на кінець 1919 р. було випущено дев'яносто два номери власного бюлетеню. По-друге, матеріали української делегації друкувалися і у французькій періодичній пресі, зокрема в "La Petite Republique", "La France", "Libre", "Le Journal des Debats", "Le Figaro", "L'Eclair", "Le Temps", "L'Homme Libre", "L'Humanite", "Journal du Peuple", "Le Radical", "La Bataille", "Le Soir", "L'Ordre Public", "Le Salut Public" та ін. [36, арк.59]. По-третє, українське МЗС, врахувавши минулі помилки, також намагалося "впорядкувати" та чітко визначити права та обов'язки делегації у Парижі. 2 жовтня МЗС УНР звернулося до РНМ із зауваженням, що законопроект про статус та права членів представництва потребував вдосконалення. "В законі не мається ніяких вказівок для определения прав та компетенції Голови і членів місії до Франції... Розмежування компетенції ... являється необхідним для унормування внутрішніх взаємовідносин", – йшлося у зверненні МЗС [37, арк.2]. Натомість РНМ вчасно не внесла поправок до законопроекту відносно цих зауважень, що в подальшому призвело до виникнення нових конфліктних ситуацій у середовищі представництва.

8 жовтня Рада Міністрів УНР звернулася до лідерів держав Антанти з протестом стосовно допомоги останній армії генерала А. Денікіна. У документі наголошувалося, що російський генерал відверто використовував допомогу Антанти проти військ Директорії. "В останні дні Уряд УНР змушений оповісти таку ж рішучу боротьбу ... виразникові волі московського реакційного імперіалізму генералу Денікіну", – йшлося у ноті країнам Антанти, передусім французьким політичним колам. Як і в попередні рази, документ залишився без відповіді. Того ж дня під головуванням М. Тишкевича відбулася спільна нарада представників урядів колишньої Російської імперії. У ній взяли участь делегати Азербайджану, Грузії, Північного Кавказу, Кубані, Латвії, Литви, Естонії та України. Було підписане спільне звернення до Ж. Клемансо, в якому дипломати домагалися від конференції визнання їх політичної та державної суверенності. Документ був надрукований у "L'Europe Orientale". Проте відповіді, принаймні українська делегація, не отримала. Незабаром М. Тишкевич подав на розгляд голови Паризької конференції низку документів: чотири ноти протесту проти дій армії А. Денікіна, дві – стосовно східно-галицького питання, три прохання про звільнення українських полонених в Італії та Німеччині, три – з вимогою визнання конференцією державної суверенності УНР [25, с.168].

Аналізуючи помилки та досягнення української дипломатії у Парижі, 29 жовтня М. Тишкевич звернувся до МЗС УНР з пропозицією. На його думку, першочерговим завданням для українського уряду було вирішення спірних питань з Румунією та Польщею. У разі позитивного їх розв'язання – діяльність дипломатів УНР у Франції значно полегшилася б [38, арк.1]. Думка голови представництва була досить слушною та своєчасною. Франція повністю підтримувала Польщу та частково Румунію у своїй зовнішній політиці, тому налагодження продуктивних відносин з цими країнами було б прихильно сприйняте французькою владою. Однак спірні

питання, як з Польщею (Східна Галичина), так і з Румунією (Буковина та Бессарабія) були занадто проблематичними, тому сподіватися на їх швидке вирішення було б нереально.

Весь листопад 1919 р. українська делегація проводила активні переговори з представниками Антанти про можливість визнання суверенності УНР. Однак жодних позитивних результатів вони не принесли. Так, 21 листопада голова представництва УНР надіслав Ж. Клемансо ноту, в якій повідомив, що армія генерала А. Денікіна веде боротьбу проти української армії, тим самим порушуючи цілісність антибільшовицького фронту, на формуванні якого наполягав уряд Франції. У зв'язку з цим, М. Тишкевич просив лідерів конференції надати УНР моральну та матеріальну допомогу і припинити підтримку армії А. Денікіна та О. Колчака. Однак не отримав відповіді на своє прохання.

У грудні 1919 р. у середовищі делегації виник новий внутрішній конфлікт. 5 грудня на засіданні української делегації в Парижі була висловлена недовіра її членам від ЗУНР В. Панейку та С. Томашівському [39, арк.114]. Вже 8 грудня члени делегації звернулися до уряду УНР: "Д-р Панейко та проф. Томашівський за весь час своєї праці в Парижі ігнорували делегацію УНР і провадили свою працю цілком сепаратно, як в галицькій, так і в загальноукраїнській справі" [40, арк.37]. У свою чергу, дипломати УНР "забули", що не представники ЗО УНР були у цьому винні, а нездатність знайти спільну мову в делегації. Крім того, С. Томашівського було звинувачено у зраді українському уряду та підтримці гетьмана П. Скоропадського. Підставою було те, що дипломат висловив думку, що на першому етапі відродження України доречно б було створити федеративне державне утворення у межах колишньої Російської імперії. С. Томашівський також піддав критиці всю зовнішню політику Директорії. "Які різні й далекі відкривалися перспективи для України, і всі вони розвіялися, дякуючи нашому революційному безголов'ю. Революція на місці Української Держави поставила Руїну", – писав дипломат [41, арк.4]. Виступ, хоча і був досить об'єктивним, був сприйнятий делегатами УНР не інакше як прояв галицького сепаратизму.

Варто зазначити, що розколу спільної делегації слід було очікувати. Після підписання Акту Злуки українських земель не був чітко врегульований сам механізм діяльності державних установ УНР та ЗОУНР. Результатом неузгодженості, за словами В. Темницького, "було дві армії і дві закордонні політики". Як наслідок, кінець 1919 р. ознаменувався остаточним розколом спільної української делегації на мирній конференції. 17 грудня дипломати від ЗУНР вийшли із складу українського представництва. Натомість був створений Український Національний Комітет (УНК), до якого увійшли В. Панейко, С. Томашівський, І. Кульчицький та А. Петрушевич. УНК у своїй програмі проголосив себе "оборонцем національних інтересів України перед міжнародним політичним світом". Зауважимо, що комітет у своїй дипломатичній діяльності все ж таки відстоював права не всієї України, а лише незалежний від Польщі статус Східної Галичини, про що делегати ЗУНР неодноразово повідомляли лідерів Антанти [42, арк.7-8].

Після виходу представників ЗУНР зі складу делегації питання визнання суверенності України Антантою ще більше ускладнилося, оскільки у своїх зверненнях обидва представництва наголошували, що виключно вони представляють законні інтереси України.

Натомість 27 грудня на засіданні в Парижі англійський прем'єр-міністр заявив, що союзники досягли повного порозуміння і проголосили принцип цілковитого нейтралітету стосовно питання вирішення військових конфліктів на території Росії. 29 грудня М. Тишкевич висловив голові конференції прохання про допомогу українській армії з боку країн Антанти у боротьбі з військами більшовиків [43, арк.1]. Однак відповіді не отримав.

Незважаючи на активну роботу М. Тишкевича, наприкінці грудня 1919 р. вже у представництві УНР було порушено питання про цілісність делегації та напрямок роботи. С. Шелухін, А. Галіп, В. Тимошенко, М. Кушнір та ін. повідомляли українське МЗС про те, що "делегація знаходиться у стані внутрішньої хвороби", головним винуватцем, на їх думку, був голова місії М. Тишкевич [44, арк.192]. Керівнику делегації закидали не лише невміння організувати повноцінну продуктивну роботу, а й звинувачували в шпигунській діяльності та державній зраді УНР. Зокрема, полковник В. Колосовський писав: "Граф тепер зовсім розкрив свої карти. Для окатоличення України і Росії езуїтами закладена спеціальна інструкторська школа у Франції" [45, арк.11]. Ці звинувачення не мали під собою жодних підстав, оскільки М. Тишкевич своєю роботою, як в Парижі, так і в інших європейських державах послідовно пропагував ідею суверенності України.

Підводячи підсумки участі української делегації на Паризькій мирній конференції у липні-грудні 1919 р., можемо зробити наступні висновки. Уряд Директорії не зміг підкріпити зовнішньополітичну діяльність виваженою внутрішньою політикою. Відновлення УНР та її вихід на міжнародну арену відбувалися у складних умовах завершення Першої світової війни. Наростання фінансово-економічних суперечностей між лідерами Антанти, спричинили чимало проблем в утвердженні територіально-політичного устрою повоєнної Європи. "Українська проблема" на

Паризькій конференції посідала певне місце у зовнішній політиці держав Антанти, більшою мірою Великої Британії та Італії, меншою – Французької Республіки. Втім українське питання так і не стало окремою складовою зовнішньополітичної стратегії жодної з країн Антанти. Україна залишалася певним інструментом для досягнення власних політичних цілей держав-переможниць. Головна ставка у питанні вирішення проблем центрально-східного регіону Європи була ними зроблена на Польщу, Чехословаччину і Румунію. Щодо державно-політичних утворень на теренах колишньої Російської імперії тут (як моральна, так і матеріальна) підтримки була надана російському білогвардійському руху.

Варто зазначити, що значна провина у невизнанні Паризькою конференцією суверенності УНР лежить на керівництві Директорії. За відсутності чітких вказівок від українського державного центру щодо дій на конференції, дипломати УНР просто не могли оперативно реагувати на зміни ситуацій та настроїв європейських лідерів стосовно України. Взагалі політичний провід УНР часто відставав від розвитку подій як в середині країни, так і за кордоном. Так, під час проведення Паризької мирної конференції демократичні лозунги про принципи “самовизначення націй” та інші досить швидко відійшли у тінь, оскільки Франція, Велика Британія, Італія почали відстоювати власні стратегічні інтереси. Декларація американського президента В. Вільсона була знівельована іншими політичними лідерами Антанти. Це, зокрема, чітко виявилось при вирішенні міжнародного правового статусу Східної Галичини, коли були враховані інтереси лише однієї сторони конфлікту – Польщі. Нове керівництво УНР не змогло вчасно зреагувати на міжнародну політичну кон’юнктуру в Європі у другій половині 1919 р. і не приділило належної уваги для зацікавлення політичних та промислових кіл держав-переможниць у необхідності існування суверенної України.

Джерела та література

1. Панчук А.М. Історіографія Західно-Української Народної Республіки (1918-200 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / Київ. нац. ун-т імені Т. Шевченка. – К., 2000.
2. Капелюшний В.П. Здобута і втрачена незалежність: історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917-1921 рр.). Монографія. – К., 2003.
3. Політична історія України. XX століття / Під. ред. В.Ф. Верстюка, В.Ф. Солдатенка. – К., 2003. – Т. 2: Революції в Україні: політико-державні моделі та реалії (1917-1920).
4. Винниченко В. Відродження нації (Історія української революції марець 1917 р. – грудень 1919 р.). – К.; Відень, 1920. – Ч. III. [Репринтне відтворення видання 1920 року. – К., 1990].
5. Рудницький М. Париж 1919. Преважке становище української делегації на Мирову Конференцію // Історичний календар-альманах “Червоної калини” на 1939 рік. – Львів, 1938. – Вип. XVIII: Україна на дипломатичному фронті.
6. Поссе С. Українська Директорія та її зовнішня політика (Київський та Вінницький періоди) // Літопис революції. Журнал історії ЦК КП(Б)У. – Харків, 1929. – № 5/6.
7. Скаба А.Д. Парижская мирная конференция и иностранная интервенция в стране Советов (январь – июнь 1919 года). – К., 1971.
8. Штейн Б.Е. “Русский вопрос” в 1920-1921 гг. – М., 1958; Штейн Б.Е. “Русский вопрос” на Парижской мирной конференции (1919-1920 гг.). – М., 1949.; Штейн Б.Е. Из истории Парижской мирной конференции 1919 года (Вопрос о Восточной Галиции) // Известия Академии наук СССР. – М., 1947. – Т. IV. – № 2.
9. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. – У 7-ми тт. – Т. 4-5: Директорія і Антанта. – Скрентон, 1964.
10. Гунчак Т. Україна XX століття в зарубіжних архівах // Український історичний журнал. – 1997. – № 10.; Гунчак Т. Україна: перша половина XX століття. Нариси політичної історії. – К., 1993.; Гунчак Т. Українська революція. Документи 1919-1921. – Нью-Йорк, 1984. – Т. 2.; Гунчак Т. Symon Petliura. – Toronto, 1985; Гунчак Т. The Ukraine, 1917-1921: A Study in Revolution. – Distributed by Harvard University Press for the Harvard Ukrainian Research Institute, 1977.
11. Ллойд-Джордж Д. Европейский хаос. – Л.; М., 1924; Ллойд-Джордж Д. Правда о мирных договорах. – М., 1957. – Т. 1-2.
12. Нитти Ф. Европа без мира. – М.; Петроград, 1923.
13. Карр Э. История Советской России. – М., 1990. – Кн. 1. – Т. 1-2: Большевицкая революция 1917-1923.
14. Никольсон Г. Как делался мир в 1919 г. – М., 1945.
15. Прицкер Д.П. Жорж Клемансо. Политическая биография. – М., 1983.
16. Ададуров В. Політика Франції стосовно українсько-польського конфлікту за Східну Галичину в період з листопада 1918 по березень 1919 р. // Україна в минулому. – К.; Львів, 1995. – Вип. VII.
17. Бондарчук В., Чорній Л. Проблема ЗУНР на Паризькій мирній конференції // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 6: Західно-Українська Народна Республіка: історія і традиції.
18. Веденеев Д. В. Українська делегація на мирній конференції в Парижі // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – К., 1993. – Вип. 4.
19. Гловацький І. Проблема правового статусу Східної Галичини на мирній конференції у Парижі 1919-1923 рр. // Вісник Львівського університету. – Львів, 2001.

20. Городня Н. Їм потрібні були сильні союзники. Українське питання на Паризькій мирній конференції 1919 року // Політика і час. – К., 1995. – № 11.
21. Мироненко О. Антиукраїнські рішення Паризької мирної конференції // Історико-політичні уроки української державності: Енциклопедичний словник. – К.; Донецьк, 1998.
22. Цвенгрош Г. Роль графа Михайла Тишкевича у національних змаганнях за вільну, незалежну і соборну Україну, за її політичне визнання Французькою Республікою // Зб. пр. і матеріалів на пошану Лариси Іванівни Крушельницької. – Львів, 1998.
23. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (м. Київ) (далі – ЦДАВО). – Ф. 1429. – Оп. 2. – Спр. 100.
24. ЦДАВО. – Ф. 3933. – Оп. 1. – Спр. 2.
25. Воля. – Відень. – 1919. – Т. 4.
26. ЦДАВО. – Ф. 3933. – Оп. 1. – Спр. 4.
27. Веденєєв Д. З досвіду побудови дипломатичної служби України // Розбудова держави. – К., 1993. – № 3.
28. Головченко В. Соборна Україна на міжнародній арені 1919 р.: надії і втрачені шанси // Українська соборність: ідея, досвід, проблеми: (До 80-річчя Акту Злуки 22 січня 1919 р.). – К., 1999.
29. Центральний державний історичний архів України (м. Львів) (далі – ЦДІАЛ). – Ф. 681. – Оп. 1. – Спр. 5.
30. Шевченко І. Біля витоків. Становлення української дипломатії доби УНР // Політика і час. – К., 1995. – № 9.
31. ЦДІАЛ. – Ф. 681. – Оп. 1. – Спр. 4.
32. Берти Л. За кулисами Антанты. Дневник британского посла в Париже 1914-1919. – М.; Л., 1927.
33. Черная книга. Сборник статей и материалов об интервенции Антанты на Украине в 1918-1919 гг. / Под ред. А.Г. Шлихтера. – Екатеринослав, б/г.
34. ЦДІАЛ. – Ф. 681. – Оп. 1. – Спр. 18.
35. ЦДІАЛ. – Ф. 681. – Оп. 1. – Спр. 2.
36. ЦДАВО. – Ф. 3696. – Оп. 1. – Спр. 153.
37. ЦДАВО. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 178.
38. ЦДАВО. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 379.
39. ЦДАВО. – Ф. 3603. – Оп. 1. – Спр. 1.
40. ЦДАВО. – Ф. 4211. – Оп. 1. – Спр. 15.
41. ЦДІАЛ. – Ф. 368. – Оп. 1. – Спр. 27.
42. ЦДАВО. – Ф. 4440. – Оп. 1. – Спр. 3.
43. ЦДІАЛ. – Ф. 681. – Оп. 1. – Спр. 3.
44. ЦДАВО. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 280.
45. ЦДАВО. – Ф. 3603. – Оп. 1. – Спр. 4.

Summary

This article is about the activity of delegation People's Republic of Ukraine on conference of peace in Paris on July-December, 1919. This period, in author opinion, practically was a determinant fact People's Republic of Ukraine on international politics scene. In this work analyze not only the diplomatic talks between ukrainian diplomatist and sporesman of members of Entente, but also definitely a basic reason of political split in common deligation People's Republic of Ukraine.

А. В. Іванець

ДО ПИТАННЯ ПРО УКРАЇНСЬКЕ ПІДПІЛЛЯ В АРМІЇ ВРАНГЕЛЯ (ВЕСНА-ОСІНЬ 1920 Р.)

Останніми роками українські історики оприлюднили низку робіт, в яких розглядаються різні аспекти проблеми “Врангель і українське питання”. Проте питання українського підпілля в армії Врангеля є висвітленим вкрай недостатньо. В цій статті ми намагатимемося окреслити його – виявити причини виникнення, склад, керівництво, орієнтацію, практичну діяльність українського підпілля. Зрозуміло, що за обсягом ця робота не претендує на вичерпне висвітлення діяльності організацій українських патріотів у врангелівських військах. Джерелами роботи є мемуарні та аналітичні матеріали з російського політичного табору, документація УНР.

Навесні 1920 р. після денікінської катастрофи залишки деморалізованої Добровольчої армії скупчилися в Криму. Влада від А. Денікіна, який втратив авторитет, перейшла до П. Врангеля. Останньому вдалося протягом двох місяців до певної міри подолати розклад, переформувати війська і встановити дисципліну в армії. Перші кроки Врангеля як головнокомандуючого та правителя Півдня Росії у національному питанні були більш реалістичними і прагматичними у порівнянні з політикою попередника. Безоглядна ставка Денікіна на “єдину і неподільну”, абсолютне ігнорування інтересів України, переслідування не тільки українських політиків, а й культурних діячів нібито почали відходити у минуле. Ось що повідомляв один з українських